

Ljiljana VUJADINOVIĆ*

GLOBALIZACIJA I PROMJENE U GRADU — OSVRT NA POSTSOCIJALISTIČKI GRAD

Sažetak: Nesporna je činjenica da globalizacijski procesi utiču na transformaciju grada i urbanu problematiku. Dekompozicija socijalističke ekonomije i političkog sistema otvorili su okvire strateškog izbora razvoja grada, očekivanja i ponašanja različitih društvenih grupa. U ovom radu se sagledavaju promjene urbanog razvoja postsocijalističkog grada koje proističu iz strukture moći, iz sistema aktera koji zajedno strukturiraju urbani fenomen. Posebno interesovanje usmjereno je u pravcu analize prostora („proizvodnja prostora”), urbane ekonomije, urbanizma koji se oblikovao u investitorski urbanizam. Proces globalizacije podstiče međumetropolsku utakmicu za strane investicije koje formiraju novi arhitektonsko-urbanistički rukopis u gradu.

Ključne riječi: *globalizacija, transformacija, grad, prostor, proizvodnja prostora, urbani razvoj, urbani akteri*

UVOD

Razapet između društvenih, ekonomskih i političkih previranja, savremeni svijet dobija novu dimenziju formiranu pod okriljem procesa globalizacije. Širenje aktivnosti, produbljavanje uticaja, intenzifikacija tokova i veza, kao i ubrzanje raznih vidova interakcija, dovodi do radikalnih promjena, kako na globalnom — internacionalnom, tako i na regionalnom, državnom i lokalnom nivou. Istovremeno, prostor i društvo na svim geografskim širinama sve izraženije poprimaju karakteristike „urbanog”, što se manifestuje promjenom načina života, kao i povećanjem broja mogućnosti koje su na raspolaganju stanovništvu. Fizičke granice ne predstavljaju više prepreku protoku informacija i kapitala, a urbani način života postaje jedna vrsta opšteg dobra dostupnog svima, bez obzira na lokaciju. Pojačana urbanizacija i urbani rast su uticali na stvaranje i širenje gradova u kojima je, trenutno, smješteno oko polovine svjetske populacije, ali, činjenica je da postoje drastične razlike u načinu i kvalitetu života. U razvijenim djelovima svijeta i njihovim

* Filozofski fakultet, Nikšić, Univerzitet Crne Gore

urbanim centrima primjetan je novi aspekt urbanizacije koji se direktno vezuje za fenomen globalizacije. Pojedini gradovi dobijaju ulogu čvorišta u mrežama svjetske ekonomije, a sve je izrazitiji i proces restrukturiranja odnosa između njih. Dolazi do značajnih promjena u organizaciji finansija, kao i do nove raspodjele moći.

Istovremeno, gradovi su orijentisani na (ne)ravnopravno takmičenje za što bolju poziciju na sve široj globalnoj sceni. Primjenjujući najrazličitije strategije kojima se forsiraju promjene i stimuliše „takmičarski duh”, oni se bore za svoju prepoznatljivost, ali i za aktivno učešće u novom svjetskom sistemu. Balansirajući tako na kontradiktornim efektima globalizacije, gradovi prolaze kroz delikatnu fazu svoje evolucije i suočavaju se sa brojnim transformacijama urbane strukture koje su najčešće posljedica odnosa između globalnih i lokalnih sila.

Suočeni sa dilemom da li globalizaciju shvatiti kao izazov ili prijetnju, utopiju ili nužnost, put ka integraciji ili fragmentaciji svijeta, mnogobrojni teoretičari pokušavaju da odgonetnu pravo lice ovog fenomena današnjice.

Pored brojnih istraživanja usmjerenih na uzroke i posljedice koje ovaj proces ima na dosadašnje ekonomske, političke i kulturne obrasce širom svijeta, sve više pažnje se obraća na povezanosti globalizacije i urbanizacije. Imajući u vidu da gradovi, od najstarijih vremena do danas, nude brojna prožimanja različitih kultura, nacija i specifičnu mješavinu uticaja, ne iznenađuje činjenica da upravo oni predstavljaju jedan od prostornih oslonaca globalizacije. Međutim, i urbane promjene utiču na modifikovanje globalnih procesa, njihovo restrukturiranje i reformisanje, te je povratna sprega najočiglednija u visokodinamičnim svjetskim gradovima u kojima se nalaze centri globalnih sistema finansija, usluga, proizvodnje, telekomunikacija, politike i kulture.

Uticaj globalizacije nije svuda jednak. S obzirom na to da se odnosi u gradu formiraju na višeslojnoj matrici globalnih i lokalnih strujanja, evidentna su prilagođavanja specifičnostima tradicije, kojima se ublažava udarna moć globalnih trendova. Gradovi zahvaćeni globalizacijom se uključuju u kompleksne mreže, dodatno opterećene mnogobrojnim prostorno-vremenskim putanjama, koje u značajnoj mjeri utiču na potpuno drugačije shvatanje grada, njegove tipologije i simbolike.

Grad pruža i dvostruki fokus kolektivnom sjećanju u formi materijalne realnosti, tj. fizičkih objekata, i u formi simbola koji predstavljaju nadogradnju fizičkoj realnosti. Savremeni grad postaje izraz epohe simultanosti u kojoj je sve podjednako blizu i daleko – koncentrovano i disperzivno, modifikujući pri tome svoja današnja značenja.

TEME I ISTRAŽIVANJA

Imajući u vidu da globalizacija predstavlja jedan od najprepoznatljivijih izraza današnjice, ne čudi činjenica da i sama interpretacija njenog značenja izaziva brojne polemike.

Strah od globalizacije, njena satanizacija ili pak pretjerano idealizovanje njenih dometa predstavljaju svakako dva suprotna stava koja je teško pomiriti. Sagledavanjem kontroverzi koje su neraskidivi dio aktuelnog stanja svijeta, možemo doći do objektivne slike savremenog grada.

„Širok spektar dosadašnjih teorija, studija i istraživanja o globalizaciji može se podijeliti, u zavisnosti od bazičnog aspekta, na tri osnovne cjeline. Prvu čini literatura sa dominantnom društveno/političko/ekonomskom tematikom, drugoj pripadaju radovi orijentisani na geografski nivo problema, dok treću grupu predstavljaju istraživanja sa težištem na urbanom nivou” (Stupar 2009: 16).

Veza globalizacije i grada posmatrana sa geografskog aspekta čini poseban korpus istraživanja u kome značajno mjesto zauzimaju radovi Kastelsa (Castells 1991, 1998), Hola (Holl 1984, 2001), Greama i Marvina (Graham Marvin, 1996). Ovi autori se bave sistemima proizvodnje tržišta, kulture i politike, kao i problemima vezanim za ulogu telekomunikacija i pojavu urbane konkurentnosti.

Devid Klark (2000) pruža sveobuhvatan pogled na fenomen globalizacije i njegovu manifestaciju u urbanizovanom svijetu. Analizirajući globalne matrice, urbani rast i razvoj, kao i sadašnjost i budućnost globalnog društva, on naglašava ulogu svjetskih gradova kao centara globalnog kapitala, upravljanja, kontrole i poslovanja, upozoravajući pri tome da se budućnost gradova mora oslanjati na principe održivosti.

Urbani nivo, kao fokus istraživanja o globalizaciji, obrađivan je sa više različitih aspekata, od kojih se izdvajaju urbano-ekonomski, urbano-politički i urbano-kulturološki. Najveći broj istraživanja usmjeren je na ekonomsko restrukturiranje gradova i urbanih društava, pri čemu se posebno izdvajaju svjetski sistemi proizvodnje, potrošnje, finansija i usluga koji postaju prostorno definisani kroz globalne mreže sastavljene od gradova. Ističe se i snažan uticaj globalnih trendova tako da se detaljnije proučava dinamika koja se javlja između lokalnih i globalnih sila, kao i njihova manifestacija u urbanom prostoru.

Kako je jedna od odlika globalizacije povećanje mobilnost kapitala preko državnih granica i težnja gradova da djelove tog kapitala privuku, velika pažnja se posvećuje ulozi lokalne uprave u marketingu i promovisanju urbanih centara. Analizira se i prostorna transformacija gradova, formiranje novih finansijskih i upravljačkih zona, kao i značajni rekonstruktivni zahvati koji su mogući upravo zahvaljujući uplivu globalnog kapitala.

Sa političkog stanovišta sagledava se uticaj nacionalnih i lokalnih organa vlasti na urbani razvoj, pri čemu je evidentno da se nove urbane strategije sve više oblikuju prema zahtjevima koje nameće novi globalni društveno-ekonomski koncept. Gradovi, naime, postaju nosioci novog shvatanja urbane, lokalne i globalne politike, pri čemu upravo politička globalizacija može prouzrokovati kompleksne procese. Tako, npr. dolazi do formiranja novog nivoa vlasti sastavljenog od internacionalnih organizacija. Primjetno je jačanje sila globalnog tržišta koje sve češće predstavljaju prijetnju nacionalnoj politici, a sve su snažniji emigracioni tokovi koji mogu ugroziti čvrstinu granica i dovesti do mnogobrojnih konflikata u društvu i prostoru.

Kulturni aspekti globalizacije mogu se jasno čitati iz gradskog prostora i iz urbanog života. Sve više autora smatra da je stvaranje tzv. globalne metropolitenske kulture još jedan aspekt urbanih promjena.

Istovremeno kulturna homogenizacija/heterogenizacija postaje još jedan od imperativa kojima se pojačava atraktivnost gradskog prostora za investitore, ali i za konzumente kulturnih događaja koji predstavljaju značajnu ciljnu grupu (Sudić

1999; Smit 1994). Kulturna globalizacija sa sobom donosi i mnogobrojne konflikte koji dovode u pitanje deklarativnu kosmopolitsku strukturu gradova.

Pojedini autori pažnju skreću na problem raznolike i nedovoljno precizne upotrebe termina „globalizacija”, kao i na zanemarivanje tzv. gradova-kapija koji predstavljaju najmnogobrojnije prenosioc globalnih uticaja. Vođen sličnim razmišljanjima Stenli (Stenley 2003) kritikuje osnovnu definiciju koncepta svjetskih gradova, smatrajući da pažnju treba obratiti i na istorijski kontekst i kontinuitet, a ne samo na ulogu u savremenim komandnim i kontrolnim mrežama.

Značajan dio literature je usmjeren i na sociološke, psihološke, filozofske i etičke komponente savremenog urbanog konteksta, što su teme kojima se bavi: Kristina Bojer (Christine Boywer 1995), Jan Bentli (Ian Bentley 1999), Bil Hilijer (Bill Hillier 1996).

Kristina Bojer (1995) pokušava da (re)definiše odnos tradicionalnog i savremenog grada dajući specifičan osvrt na postmodernističke metode urbanističkog projektovanja i zaštite istorijskog nasleđa. Zapažajući neusklađenost između današnjih potreba i umenutih istorijskih „sjećanja”, autorka analizira ulogu istorije i memorije u savremenom gradu, prepoznajući tipične „urbane scenografije” — grad kao umjetničko djelo, grad kao panoramu, grad kao spektakl.

Bil Hilijer (1996) iznosi novu teoriju o prostoru kao još jednom aspektu društvenog života. On ističe neophodnost stvaranja originalne analitičke, unutrašnje teorije arhitekture, zasnovane na direktnom izučavanju izgrađenog prostora. Aktuelnim transformacijama gradskog prostora bavi se Jan Bentli (1999), koji ističe važnost kompleksnog i višedimenzionalnog sagledavanja urbanih problema. Imajući u vidu da je savremeni gradski prostor ispunjen najrazličitijim porukama, znacima i simbolima, on primjećuje važnost fizičkih i ideoloških faktora u formiranju prostornih mogućnosti i ograničenja.

Napredak tehnologije pomjera liniju nepoznatog, a prostor i vrijeme pulsiraju nekim novim ritmom. Ipak, ljudska svijest iako prilagođena novim uslovima, traga za svojim izgubljenim kodovima... Globalizacija, posmatrana sa veće istorijske distance, neće možda imati toliki značaj, ali će sam pojam, ma koliko široko bio shvaćen, ostati upamćen kao prekretnica u stvaranju i sagledavanju prostora i vremena.

Danas globalizacija, direktno ili indirektno, utiče na gotovo svaki aspekt ljudskog života. Moralne i etičke vrijednosti se vremenom mijenjaju, a lokalni stav prema sve izraženijim globalnim aspiracijama se iz dana u dan preispituje. Okvir savremenog grada se radikalno transformiše, prilagođava različitim životnim stilovima i postaje simbolični dijagram kompleksne globalne moći. Posmatran kao izuzetan spoj socioloških, psiholoških antropoloških i kulturoloških uslova, gradski prostor predstavlja novi vid generatora za najrazličitija dešavanja i istorijsko svjedočanstvo naših želja i potreba.

POJAM GLOBALIZACIJE

Globalizacija se može shvatiti kao proces proširivanja, produbljivanja i ubrzanja globalne međupovezanosti koja posljedično dovodi do prostorno-vremenske kompresije i djelovanja na daljinu (Harvey 1989; Giddens 1990; Robertson 1992; Held, Mc Grew 2000).

Sa druge strane, globalizacija predstavlja procese koji vode neutralisanju uloge nacionalne države i uspostavljanju mreža transnacionalnih odnosa koordinisanih od strane transnacionalnih posrednika.

Hiperglobalisti, na primjer, ovaj proces doživljavaju kao precizno usmjerenu neminovnost, u kojoj globalne ekonomske sile asimiliraju državne ekonomije dajući im ulogu svojih lokalnih ispostava. Istovremeno, suverenitet država blijedi naspram snage međunarodnih institucija, a paralelno sa njim opada i značaj nacionalnog identiteta, lokalne kulture.

Skeptici smatraju da globalizacija ne predstavlja nov fenomen, iako dopuštaju mogućnost da je forma ovog procesa mogla varirati tokom istorije. Teoretičari ove struje zastupaju tezu da je globalizacija zapravo projekat moćnih država Zapada, čija nezavisnost u odnosu na tzv. globalne institucije i organizacije stalno jača. Ovakav odnos snaga produbljuje podjele u svijetu, a direktnu posljedicu ovakve težnje za dominacijom predstavljaju novi i sve izraženiji talasi radikalnog nacionalizma, fundamentalizma, kao direktnog odgovora na sile hegemonije. Treću struju predstavljaju transformacionisti, koji naglašavaju neizbježnost globalizacije, ali u njoj vide pokretačku snagu kojoj se društva moraju prilagoditi, balansirajući između dosadašnjih krajnosti.

Preklapajući ova različita stanovišta dolazimo do zaključka da, bez obzira na oprečnost stavova vezanih za globalizaciju, ona predstavlja još jedan oblik neprekidnog evolutivnog procesa čovječanstva, koje danas počiva na novoj raspodjeli ekonomske i političke moći, savremenim informatičko-tehnološkim sistemima i spontanoj ili nametnutoj difuziji ideja, simbola, znakova i formi.

URBANO DRUŠTVO U GLOBALIZACIJI

Procesi političke, ekonomske i kulturne globalizacije su direktno i indirektno uticali i na pomjeranje granica urbanog svijeta. Uspostavljanje svjetskog tržišta kojim rukovode nadnacionalne organizacije i institucije, kao i prenošenje i preplitanje društvenih obrazaca širom planete, doveli su posljednjih decenija do munjevitog širenja urbanih teritorija i povećanja broja urbanog stanovništva koje dijeli slične životne stilove.

Urbani rast i razvoj ipak ne teku svuda istom brzinom i intenzitetom, tako da se, za sada, ne može govoriti o jednoobraznom procesu koji vodi ka homogenizaciji svjetskog tržišta. Istovremeno, ovaj globalni fenomen pored niza pozitivnih efekata po život stanovnika (prije svega koncentracija ljudi i kontakta, dobara, usluga i ekonomije), posjeduje i svoje loše strane — poput zagađenja, prevelike gustine i buke. Aktuelni trend razvoja urbanih područja i uvećanje njihovog broja pokazuju da gradovi i dalje predstavljaju veoma atraktivne prostore za veliki broj ljudi koji u njima traže svoju životnu šansu.

Mnoge teritorije koje je oblikovao ruralni način života sve više postaju mjesta urbanog razvoja koji sa sobom donosi promjene na lokalnom, ali i globalnom nivou.

Jedan od osnovnih pokretača urbane eksplozije jeste i činjenica da se uporišta savremene svjetske ekonomije nalaze upravo u gradovima koji postaju čvorišta — osnovni elementi oko kojih i između kojih se formiraju brojne, jasno strukturirane

Slika 1. Toronto
(Stupar 2009: 87, slika br. 36)

mreže. One omogućavaju nesmetano funkcionisanje svjetske privrede i ekonomije i to na dva načina — razmjenu roba i usluga na lokalnom nivou (tradicionalna uloga) i njihovim povezivanjem sa globalnim okruženjem. Zahvaljujući ovoj ulozi, gradovi sa jasnom globalnom hijerarhijom predstavljaju tačku preplitanja lokalnih, državnih, regionalnih i globalnih mreža i najkraću sponu preko koje se uspostavlja protok ljudi, roba, usluga i informacija. U najrazvijenijim urbanim centrima, svjetskim gradovima, koncentrišu se sjedišta moćnih transnacionalnih korporacija i finansijskih organizacija, a ovakva uloga donosi im primat komandnih centara svjetske ekonomije.

Zahvaljujući značajnom napretku komunikacija i saobraćaja, urbano društvo povećava svoju pokretljivost u fizičkom i intelektualnom smislu, prevazilazi okvire prostora i uspostavlja nove sisteme u kojima pripadnost definišu isti načini života, interesovanja i vrijednosti. Iako svijet u najvećoj mjeri poprima karakter „urbanog”, veličina gradova je veoma različita i kreće se od nekoliko hiljada do više miliona stanovnika. Terminologija koja se upotrebljava zavisi od jezika koji koriste pojedini autori, ali kriterijume za rangiranje najčešće predstavljaju broj stanovnika, kao i broj i značaj pojedinih funkcija (npr. upravljačkih, komercijalnih, kulturnih).

Unutar državnih granica raspored stanovnika je nejednak i često ne prati hijerarhiju, već se javlja vid centralizacije u kojoj jedan grad dominira nad drugim i okuplja ogroman postotak ukupnog broja stanovnika.

Urbani razvoj koji je danas aktuelan nije isključivo rezultat globalizacije, već samo logičan nastavak procesa koji traju hiljadama godina. Međutim, nova simbioza tehnoloških, ekonomskih, političkih i kulturnih trendova doprinijela je pojačanoj urbanizaciji, urbanom rastu i širenju urbanih teritorija i postala zamajac novom, globalnom shvatanju ovog problema.

KARAKTERISTIKE URBANOG ŽIVOTA

Zahvaljujući velikom tehnološkom napretku koji je omogućio lakše savladavanje prostora i njegovu izuzetnu medijsku pokretljivost, urbani način života se postepeno odvaja od svojih originalnih, gradskih okvira, postajući dostupan svima do kojih globalna strujanja dopiru. Shvaćen na ovako otvoren i nezavisan način, on formira novu, paralelnu matricu koja ne korespondira u potpunosti sa fizičkim karakterom grada. Nije rijedak slučaj, naročito u zemljama u razvoju, da stanovništvo megagradova u nastajanju (posebno prve generacije doseljenika) ostaje privrženo naslijeđenim vrijednostima prenijetim iz ruralnih krajeva, dok se kao potpuna suprotnost javljaju „sljedbenici” urbanih vrijednosti (posebno u razvijenom svijetu) udaljeni kilometrima od najbližeg grada.

Uslovi života koji vladaju u gradovima, kao i veličina, visoka gustina i raznolikost, u velikoj mjeri utiču na oblikovanje određenog načina ponašanja, stvaranje „tipičnih” urbanih slika produkciju i transmisiju simbola i znakova, dok ubrzana urbanizacija samo potpomaže njihovo širenje i direktan ili indirektan konflikt sa tradicionalnim normama, običajima i vrijednostima. Iako se veoma često navodi imperijalna uloga zapadnih zemalja u modeliranju urbane svijesti, sasvim je sigurno da pored spoljnih, veoma važnu ulogu imaju i lokalni uticaji koji vode formiranju kulturnog pluralizma u gradskim sredinama, ali i na nivou globalnog društva.

Heterogenost gradskog stanovništva u direktnoj je vezi sa veličinom grada, budući da se smatra da veći gradovi ne samo da privlače veći broj ljudi (doseljenika) različitog porijekla, već predstavljaju i dobru osnovu za kulturnu, profesionalnu, ekonomsku i (multi)etničku diferencijaciju. Činjenica je da sve društvene grupe nemaju istu mogućnost izbora, budući da on umnogome zavisi od njihovog nivoa u društvenoj hijerarhiji i socioekonomskih okvira u kojima one egzistiraju, ali je očigledna povratna sprega koja postoji između postojećih opcija i različitih urbanih stilova života. Kako se broj mogućnosti svakog dana povećava, a prostor ne predstavlja više nikakvu prepreku ni uslov za njihovo stvaranje, dolazimo do potpuno nove faze u urbanoj istoriji koja otvara natprostorni nivo urbanog života.

Olakšane komunikacije dovode do uspostavljanja novih i raznovrsnih mreža preko kojih se odvija neprestano pregrupisanje društva uslovljeno sve više interesovanjima, a sve manje fizičkim okvirima. Ovakav apsolutni i relativni obrazac naše egzistencije omogućava nam istovremeno funkcionisanje i učestvovanje na više različitih komunikacijskih nivoa, čineći nas građanima globalnog društva kojim sve više dominiraju urbane vrijednosti.

GRAD NA GLOBALNOM HORIZONTU— POLITIČKA, EKONOMSKA, KULTURNA GLOBALIZACIJA

Zahvaljujući političkim promjenama koje su posljednjih nekoliko decenija dovele do stvaranja unipolarnog svijeta i formiranja složenih odnosa između različitih nivoa vlasti (lokalni — regionalni — globalni nivo), politička globalizacija postala je ključna tema koju ne zaobilaze protivnici, ali ni pristalice globalizacije.

Imajući u vidu evidentno slabljenje države kao dosadašnjeg neprikosnovenog nosioca vlasti, primjetna je tendencija preispitivanja njene uloge i suvereniteta u novonastalim društveno-političkim uslovima. I u ovom slučaju uticaj procesa globalizacije uslovljen je spletom međunarodnih i unutardržavnih odnosa koje definišu regionalni i globalni značaj države, njenu integraciju u sisteme međunarodnih institucija, kao i učešće u globalnoj podjeli rada i tržišta.

Politička globalizacija u ovom trenutku nije u potpunosti anulirala ulogu nacionalne države i njen osnovni koncept — prije bi se moglo reći da u njoj često nalazi i svog saveznika. Mnoge države (posebno njihove vlade) spoznale su snagu i značaj globalnih sila, tako da je danas na snazi prilagođavanje — redefinisavanje uloge države koja mora odgovoriti izazovima vremena.

Promjena koja se dešava sve bržim prelaskom sa državnog na transnacionalni nivo ekonomskih aktivnosti direktna je posljedica globalizacije. Ona je sa sobom povukla i redefinisavanje strukture, organizacije i prirode ekonomskih tokova, što se najviše primjećuje na polju usluga, finansija i telekomunikacija.

Zahvaljujući globalnom finansijskom povezivanju postignuta je i povećana sloboda kretanja kapitala. Preskakanje državnih granica kao i integracija nacionalnih i internacionalnih nivoa omogućavaju i ubrzavaju proces internacionalizacije finansijskog poslovanja i prodor snažnih međunarodnih finansijskih institucija i banaka koje šire mrežu svjetskih finansijskih centara. Nove tehnologije i u ovom slučaju igraju veoma važnu ulogu budući da omogućavaju stvaranje nove geografije međunarodnih finansija u kojoj ključno mjesto dobijaju vodeći svjetski gradovi, kao simboli novog ustrojstva finansijskog tržišta, oslobođenog dosadašnjih pravila i zastarelih mehanizama.

Uvođenje telekomunikacija forsira se na polju urbanog razvoja, gdje tzv. urbane telematičke politike utiču na formiranje urbanog elektronskog prostora (Graham 1997) koji prevazilazi prostorne limite, smanjuje vremenska ograničenja, uspostavlja mreže i omogućava protok i kretanje. Njegova nematerijalna, virtuelna i apstraktna priroda preduslov su sveprisutnosti, a logičan prostor, koji se na taj način stvara, predstavlja suprotnost društvenom prostoru, zasnovanom na tradicionalnom shvatanju svijeta.

Ipak, ekonomska globalizacija i pored svoje impresivne razvojne putanje sapliće se o prepreke koje izrastaju iz neusklađenosti idealne slike sa realnim stanjem. Naime, na sceni je i dalje prisutno upravljanje na relaciji država — glavni ekonomsko-trgovinski blokovi i korporacije, u kojoj je moć i jednih i drugih ograničena.

Pitanje kulturne homogenizacije izaziva danas mnoge oprečne stavove budući da je riječ o procesu koji ima svoju predistoriju, ali i potpuno novu manifestaciju potpomognutu savremenim globalnim telekomunikacijama.

Današnja globalna kultura oslobođena je prostorno-vremenskog konteksta i kao takva predstavlja električnu, univerzalnu i neutralnu mješavinu različitih elemenata, znakova i simbola. Stvorena na vještački način, ona bi trebalo da gradi jedan od stubova budućeg globalnog društva izloženog konstantnom strujanju ideja, vrijednosti i informacija. Osnovnu dilemu u ovom slučaju nameće dvostruka priroda globalizacije, koja bi mogla dovesti kako do homogenizacije, tako i do heterogenizacije kulture.

Gradovi su u kulturnoj globalizaciji vidjeli razvojnu šansu za svoju urbanu ekonomiju i djelujući na dva polja — polju globalne prepoznatljivosti i lokalne „autentičnosti” pokušavaju da se izbore sa ogromnom konkurencijom. Paralelno sa uniformisanim poslovnim četvrtima kao slikama globalnog identiteta, lansiraju se i prizori kulturne raznolikosti — istorijske znamenitosti, ambijentalne cjeline, egzotični običaji, arhitektonski ekstremi. Ovaj vid urbanog turizma, koji se bazira na edukativnim, simboličkim i estetskim porukama, postaje značajan zamajac urbanog razvoja i finansijskog osamostaljivanja, dodatno stimulisan spretnim marketingom i značajnim manifestacijama, koje okupljaju ogroman broj ljudi, novca i informacija. I u ovom slučaju globalizacija pokazuje svoju ambivalentnu prirodu koja se najbolje manifestuje upravo u gradovima kao istinskim uporištima nove globalne percepcije.

Raspodjela moći

Uticaj koji politička (upravljačka) i ekonomska moć imaju na rast i razvoj hijerarhije urbanih sistema je tema koja se javlja još sedamdesetih godina 20. vijeka (Bourne 1975; Friedmann 1978; Johnston 1982). Međutim, krajem osamdesetih se pažnja sa nivoa države pomjera na globalni nivo, u kome ekonomska moć postaje dominantna. Sve češće se ističe sposobnost pojedinih urbanih centara (posebno tzv. svjetskih gradova) da djeluju kao uslužni centri globalnog kapitala, tako da ostaje dilema koji je stvarni princip funkcionisanja svjetskog urbanog sistema. Kao dva suprotstavljena stava javljaju se teza o centralizaciji (Sassen 1995) i teza o mrežama moći (Castells 1998), koje gradove stavljaju u različite uloge — kao „upravljače” globalnim sistemima ili kao proizvode tih istih sistema, tj. mrežu. Bez obzira na ugao iz koga se posmatra današnja situacija na globalnoj sceni, činjenica je da veliku pažnju stručnjaka privlače ispitivanja količine moći koju gradovi posjeduju u određenim oblastima (politika, mediji, ekonomija, kultura, komunikacija, povezivanje). Upravo zato, formiranje rang-lista svjetskih centara predstavlja gotovo najekstenzivniji segment savremene literature o fenomenu globalizacije.

Jednu od prvih klasifikacija svjetskih gradova ponudio je Fridman (1986), koji je trideset najvažnijih urbanih centara širom svijeta podijelio na primarne i sekundarne gradove u centralnim državama industrijske tržišne ekonomije i primarne i sekundarne gradove u poluperifernim zemljama koje se nalaze u gornjoj polovini srednjih tržišnih ekonomija. Osnovni kriterijumi ove klasifikacije su bili:

- status finansijskog, proizvodnog i saobraćajnog centra;
- broj sjedišta transnacionalnih korporacija;
- broj međunarodnih institucija;
- stopa rasta nacionalnih usluga;
- broj stanovnika.

Neprestana trka za što boljim pozicijama u svjetskom sistemu zahtijeva i iskorak u pravcu uključivanja u brojne transurbane mreže preko kojih se najefikasnije može vršiti neophodna ekonomska, politička i kulturna razmjena. Globalizacija kao uzrok, ali i posljedica ovakvih trendova, nameće i mnogobrojne varijante

simboličkog „transfera”, koje gradovima dopuštaju mogućnost povezivanja takmičenja i upravljanja globalnim strujanjima.

Simbol, znak ili simulakrum koji je potekao iz urbanog okruženja postaje posebno sredstvo globalne komunikacije, upotrebna vrijednost i, više od svega, odraz našeg vremena, čija je realnost sve primjetnija. Višestruki identiteti prisutni su svuda — od ekonomije i politike, pa sve do supkulturalnih grupa i lične identifikacije pojedinca.

Naše doba ne odstupa od tradicionalnih oslonaca društvenog života — i danas u doba nauke i visoke tehnologije, mitovi, rituali i njihov simbolički značaj imaju svoje zapaženo mjesto. Njihovo nastajanje potpomognuto je globalizacijom koja utiče na širenje i infiltraciju u sve pore društvenog života. Globalni grad pruža gotovo bezgraničan poligon za njihovu upotrebu i manipulaciju značenjima i porukama.

Identitet

Pod snažnim naletima globalizacije priroda savremenog svijeta je počela naglo da se mijenja. Kako državne granice gube svoj raniji praktični, simbolički značaj, redefinišu se dosada aktuelni nacionalni, državni i građanski identitet, dok se dodaju nove kategorije — etnički, rasni, polni, seksualni i starosni. Tako njihove političke konotacije i značaj postaju sve veći.

Širenje globalne kulture direktno utiče i na stvaranje jedne vrste protivteže aktuelnom kolektivnom identitetu, koja se manifestuje u snažnom isticanju tzv.

Slika 2. Pametni grad

etniciteta. On je danas, po svojoj prirodi, veoma složen i konstantno transformabilan proces, često nametnut, djelimično prihvaćen ili prilagođen novom kulturološkom društvenom i ekonomskom kontekstu. Njegova paradoksalnost leži u činjenici da upravo globalizacija, shvaćena kao glavna prijetnja etničkom identitetu, potpomaže njegovo rađanje, jačanje i širenje, kao snažnu povezanost sa maticom.

Gradski prostor postaje mjesto u kome se vrši najintenzivnija transformacija sadašnjeg načina života, pri čemu proizvodi, umjesto upotrebne, dobijaju vrijednost znaka koji „obilježava” i definiše određene grupe korisnika. Istovremeno, urbane sredine promovišu nove simboličke matrice, nude nove prostore koji omogućavaju drugačije vidove društvene interakcije, ali i postaju manifestacije potpuno izmijenjene tradicionalne simboličke hijerarhije.

FIZIČKO-SIMBOLIČKI OKVIR GLOBALNOG GRADA

Aktuelna postmodernistička logika prekida i brojnih mogućnosti, forsirane fragmentisanosti i negirane cjelovitosti ima za cilj da istakne različitost, individualnost i podstakne ambivalentnost.

Iako je grad oduvijek bio multidimenzionalan proizvod društvenih procesa, njegova savremena priroda prerasta do sada poznate prostorne obrasce. Novi vid urbane egzistencije sinhronizuje se sa potrebama koje nameće globalizacija, a memorisani artefakti se reinterpretiraju poprimajući novi karakter i značenja.

Promjena urbane percepcije dodala je gradskom prostoru nove slojeve, značenja i simboliku. Oni mu omogućavaju funkcionisanje na fizičkom i virtuelnom nivou, u tradicionalnom sistemu mjesta i novom sistemu tokova, kao prostora i kao čina, kao interakcije i partikularne satisfakcije.

Nove karakteristike gradskog prostora ističu mnogi autori, a u potrazi za formulacijom termina koji bi najadekvatnije opisao njihovu prirodu pominju se:

- informacioni grad (Castells 1991);
- telematički grad (Hepworth 1990);
- mrežni grad (Batten 1995);
- globalni grad (Castells 1994; Clark 2000);
- dualni grad (Castells 1991);
- inteligentni grad (Hepworth 1990; Graham, Marvin 1996);
- podijeljeni grad (Fainstein et. al. 1992);
- grad kolektivne memorije (Boyer 1995);
- grad kulture (Short, Kim 1999);
- grad spektakla (Short, Kim 1999);
- grad preduzetništva (Short, Kim 1999);
- difuzni/komparativni grad itd.

Savremeno shvatanje prostora i vremena, kao i redefinisavanje osnovnog korpusa globalnih vrijednosti, dovodi i do promjene u korišćenju tradicionalnih simbola, kao i do formiranja novih — u kojima se akumuliraju životna iskustva oblikovana silama globalizacije. Simbolizam nam otvara još jedna vrata realnosti u kojoj je moguće uspostaviti posebnu ravan komunikacije i prevazići uobičajene limitiranosti

koje nam donosi naša efemerna priroda. Slijedeći Jungovu¹ konstataciju da simbol uvijek znači nešto više od svog očiglednog i trenutnog smisla, te da je neminovno prirodan i spontan proizvod, iščitavanje i razotkrivanje poruka koje simboli emituju dodaje novu dimenziju svakoj istorijskoj formaciji društva, ali i gradskom prostoru kao jedinstvenom izrazu trenutka i trajanja. Pojavljuju se u svim vrstama psihičkog izražavanja, individualni i kolektivni simboli pružaju metafizičko objašnjenje stvarnosti, preispituju dualističku prirodu univerzuma i bude različite slojeve ljudske duhovnosti uspravane rutiniziranom svakodnevicom. Oni u sebi mogu sjedinjavati mnogobrojna značenja, a njihova interpretacija, pored univerzalnih poruka, može se vezati i za zatečeni lokalni kulturno-istorijski okvir, odnosno prilagoditi civilizacijskim specifičnostima.

Kako je veoma čest slučaj da upravo materijalni objekat reprezentuje nematerijalno i apstraktno, gradski prostor predstavlja istinsku riznicu skrivenih informacija o trenutnom stanju, idejama i aspiracijama kako jedinke, tako i zajednice. Zbog toga simboli čine ključni element konstituisanja svih vidova urbanog identiteta, i prema Elijadeu (Mirecea Eliade), šansa da se savremeni čovjek oslobodi kulturnog provincijalizma, ali i istorijskog i egzistencijalnog relativizma.

Novi pogled na direktne i indirektne vidove simbolizacije globalizovanog gradskog prostora može nam mnogo toga reći o našoj kulturi, osnovnim društvenim osloncima, kao i uspostavljenju (ne)ravnoteži moći. Tako Karsten Heris (1998) izdvaja četiri kategorije simbola i to prirodne, konvencionalne, simbole bazirane na tekstualnom predlošku i tzv. metasimbole.

S obzirom na to da se materijalni svijet danas ne interpretira kao stvar, već kao informacija i ideja, gradski prostor, kao najsloženiji ljudski artefakt, postaje prava slika neprestanog procesa prostorno-vremenske agregacije.

Upravo zato, linije kretanja i komunikacije, koje obezbjeđuju veću urbanu i globalnu efikasnost, postaju bitna karakteristika urbanih centara spremnih da prihvate i prate novu dinamiku i logiku.

PROSTORI URBANOG IDENTITETA

Kulturna, politička i medijska globalizacija su podjednako važan faktor u oblikovanju gradskog prostora. Zahvaljujući njima, prosječnom korisniku su približne vrijednosti koje imaju kulturološki i prostorno udaljena društva, formirani su novi obrasci ponašanja i života, ali je shvaćen i značaj koegzistencije lokalnih i globalnih matrica koje ne bi trebalo da se sukobljavaju, već dopunjuju. Međutim, do sada je teško postići toliko željeni ekvilibrijum koji bi pomirio antiglobalističke i proglobalističke struje i stvorio okruženje u kome bi nesmetano funkcionisali mnogobrojni identiteti koji čine bogatstvo savremenog grada.

Tradicionalne vrijednosti se, međutim, veoma teško napuštaju, čak i kada se ljudske potrebe drastično mijenjaju i dolaze sa njima u raskorak. Ovakva situacija je, prema Albvaksu, rezultat nesigurnosti koja nas sprečava da ih u potpunosti

¹ Vidjeti u Jung Karl: *Čovjek i njegovi simboli*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd, 1996.

eliminišemo, upravo iz straha da više nećemo posjedovati neophodnu hrabrost i kreativnu moć pomoću koje bismo im našli zamjenu. Stoga je važno produžiti fikciju kontinuiteta jer se tako formalno održavaju i kvaliteti koji su nekada postojali. Veoma često kolektivno sjećanje ima dvostruki — fizički i simbolički fokus, odnosno materijalni i duhovni oslonac na kome se gradi i egzistira kroz prostor i vrijeme. Prilikom kreiranja zajedničkog sjećanja mogu se koristiti i principi koncentracije i disperzije, a njihovo izvorište može biti određena lokacija, vremenski trenutak ili period, poseban događaj ili osoba koja se za njih vezuje. Tako osnovni okvir sjećanja postoji i unutar i van vremenskog protoka, a po njegovim segmentima se može kretati slobodno, formirajući nizove različite detaljnosti, značaja i pravca prisjećanja.

Gradski prostor ima veoma važnu ulogu u izgradnji i njegovanju kolektivnog sjećanja, a sama urbana memorija je visoko selektivna. Istovremeno, kulturni i istorijski simbolizam je posebno izražen upravo u javnim gradskim prostorima pošto je poruka ta koja se na taj način šalje ideološki najsveobuhvatnija i najdalekosežnija. Stoga je tretman urbane istorije veoma delikatan zadatak svake epohe, te upravo promišljenim odabirom gradskih segmenata koji će biti zaštićeni ili zbrisani sa gradskog lika društvo pokazuje svoju trenutnu orijentaciju i memorijski koncept kome se priklanja.

Ipak, primjetno je da se društva koja se susrijeću sa nekim vidom krize, odnosno ekonomske, kulturne ili političke ugroženosti, okreću ka prošlosti kao idealnoj slici uspješnih i herojskih vremena u kojima nije bilo prepreka i problema. Za razliku od njih, društva koja se nalaze u svom zenitu, bez straha se susrijeću sa svojom budućnošću.

Realnost globalizacije, kao najnovije faze ljudske istorije, sastavljena je od dvije suprotstavljene kategorije koje predstavljaju sveto i profano. Sistemi vrijednosti koje sa sobom nose novi svjetski poredak i savremeni način života utiču na neprestano restrukturiranje ove konstelacije i preispitivanje njene trenutne uloge u gradskom prostoru.

Kako se pod profanim podrazumijeva svakodnevnica materijalne stvarnosti i prolazno iskustvo, a sveto vezuje za trenutke uzbuđenja, zajedništva i slavlja, evidentna je potreba savremenog čovjeka da svoj ovozemaljski život, prožet racionalnošću i materijalizmom, izdigne iznad ravni tehnološke rutiniziranosti bar za trenutak. Zbog toga, danas, utočište svetog i profanog veoma brzo mijenjaju svoj predznak, prilagođavajući se željama korisnika koji ni sami nijesu sigurni na kojoj strani treba potražiti neobavezan predah, spoznati duhovnost ili pronaći utjehu od haotične stvarnosti.

Duh grada globalizacije nameće stalnu promjenljivost i podložan je pravilima istinskog spektakla koji u svoj centar stavlja potrošača. Tako je savremeni konzument suočen sa novom varijantom urbane animacije, koja varira između realnosti i iluzije, racionalnog i iracionalnog, simbola i simulakruma.

Okarakterisano kao potrošačko, savremeno društvo značajan dio svog slobodnog vremena posvećuje upravo kupovini, koja danas lagano napušta obrazac masovne potrošnje i poprima karakteristike visoke diferencijacije. Istovremeno, prirodna grada i način kupovine su oduvijek bili tijesno povezani i međusobno uslovljeni.

Tako trgovački centri, bez obzira na svoju formu, predstavljaju produžetak javnog prostora i mjesto na kome se mogu realizovati i druge potrebe, čija je suština u komunikaciji, zabavi i rasonodi.

Na oscilirajućoj putanji između profanog i svetog svoje mjesto u svijetu globalizacije nalaze i prostori čija primarna funkcija dolazi upravo iz svijeta iskonske aktivnosti. Utočišta svetog i profanog, kao varijacije istorijskih obrazaca i modulacija arhetipskih potreba, oplemenjuju, opominju, ali i obavezuju da se iznova osvrnemo unazad, kako bismo sigurnije krenuli naprijed. Kontradiktornosti sa kojima se susrijećemo na ovom putu svakako da stvaraju mnoge nedoumice, ali i otvaraju nova polja ljudskog promišljanja, koja na najbolji način oslikavaju karakter i mogućnost jedne civilizacije.

POGLED NA POSTSOCIJALISTIČKI GRAD U GLOBALIZACIJI

Transformacija postsocijalističkih gradova ka tržišnom (postindustrijskom i postfordističkom) modelu uslovljava njihovo istovremeno suočavanje sa izazovima dekonstrukcije socijalističkog grada i regulacione transformacije kapitalističkog urbanog grada i regulacione transformacije kapitalističkog urbanog sistema koji i sam prolazi kroz radikalne promjene u razvijenom svijetu u globalnim okvirima. Postsocijalističke i postmoderne okolnosti reflektuju se u haotičnom modelu razvoja gradova koji nastaje usljed slabljenja države kao centralnog autoriteta, ali i proizvoljnosti gradskih vlasti u primjeni racionalnih načela upravljanja urbanim sistemom u tržišnim uslovima (Stanilov 2007: 8). Osnovno je pitanje imaju li postsocijalistički gradovi adekvatan kapacitet (prostorni, institucionalni, akcioni) da bi se redistribucija moći od javnog ka privatnom sektoru i od centralnog na lokalne nivoe upravljanja odvijala u atmosferi inovativnog preuzetništva.

Karakteristike socijalističkog društvenog sistema bitno su odredile način organizacije prostora i upotrebe ključnih resursa, te stepen iskorišćenosti sa ekološkog, socijalnog i ekonomskog aspekta.

Odsustvo privatnog vlasništva nad ključnim resursima i ignorisanje tržišne vrijednosti zemljišta, posebno na centralnim gradskim lokacijama, uslovljava neiskorišćenost prostora (relativno nizak nivo razvoja urbanih servisa i poslovnog prostora u odnosu na industriju i stanovanje), čak i onih koji su bili dobro opremljeni komunalnom infrastrukturom, što je vodilo egalitarnoj destrukciji razvojnih resursa gradova (Čaldarović 1989).

„U početnoj etapi postsocijalističke transformacije urbano planiranje je gotovo u svim zemljama bilo zanemareno, a lokalne vlasti su donosile *ad hoc* odluke da odbace dugoročno definisanje strateških vizija razvoja grada. To je uslovljava niz negativnih efekata nekontrolisane komercijalizacije urbanog prostora, te porasta socioprostornih nejednakosti. Moglo bi se reći da se postsocijalistički gradovi nalaze pred gotovo nerazrješivom dilemom istovremenog postizanja ciljeva ekonomske efikasnosti i socijalne zaštite stanovništva (Petrović 2009: 224).

I pored nespornih prostornih resursa, postsocijalistički gradovi suočavaju se sa nizom specifičnih problema u razvoju nekretnina: neriješenost imovinskopravnih pitanja, komplikovana administrativna procedura, nedostatak registra nekretnina,

česte promjene zakonske regulative, sporost kreiranja domaće (nove) servisne klase sposobne da podrži razvojne projekte itd. Projekti urbane regeneracije započinju u kasnijim fazama urbane transformacije i razvoja tržišta nekretnina. Renoviranje historijskih zgrada zadržava statusni značaj za najprestižnije klijente, a mnogi projekti razvoja poslovnog prostora ovog tipa postaju projekti perjanice (*flagship projects*) sa ciljem afirmacije globalnog imidža grada. Tek sa zrelošću tržišta nekretnina i porastom institucionalnog kapaciteta lokalne vlasti neki od ovih projekata počinju da se realizuju kroz javno-privatno partnerstvo. Regionalne razlike u mnogim postsocijalističkim zemljama postaju veće no one u zapadnoevropskim (Stanilov 2007: 31), a nacionalna vlast igra veću ulogu u odlučivanju na kom nivou globalna ekonomija prodrte u teritoriju.

Postsocijalistički gradovi se nesporno transformišu u različitim pravcima, ali je činjenica da je transformacija ovih gradova pod složenim međudjelovanjem sličnog institucionalnog i prostornog nasleđa „niskog stepena posvećenosti, političkim, ekonomskim i institucionalnim reformama u oblasti urbane politike i primarnosti strategija usmjerenih na privlačenje potrebnog nivoa stranih investicija (da bi se savladala nasleđena podurbanizovanost), što daje analitički značaj pojmu postsocijalističkih gradova. Nizak stepen nasleđene socio-prostorne fragmentacije pružio je postsocijalističkim gradovima dobru osnovu da se razvijaju u dramatičan tip gradova ali ih od toga udaljava nerazvijena tradicija građanskog aktivizma, kao i rastuća socio-prostorna polarizacija (koja u zavisnosti od tipa urbane politike, može usloviti razvoj nekih karakteristika topografskog grada)” (Petrović 2009: 255).

Polazimo od teze da urbani fenomen sadrži složen sistem aktera. To znači da procesima u gradovima upravljaju različiti akteri, od kojih neki zaista upravljaju, dok se drugi tome opiru, što govori o veoma konfliktnoj prirodi urbane stvarnosti. To isto znači da su urbani akteri i njihovi sukobi od fundamentalne važnosti za razvoj grada. Postsocijalistički gradovi postaju vruće tačke razvoja šoping-molova, auto-salona, benzinskih pumpi, lanaca brze hrane, sličnih prostora potrošnje. Dok je u Zapadnoj Evropi razvoj šoping-molova usporen zasićenošću tržišta i restriktivnim pristupom lokalnih vlasti u pogledu veličine objekta i lokacije gradnje, u postsocijalističkim gradovima lokalna vlast gradnju šoping-molova predstavlja kao indikator socijalne i ekonomske modernizacije. U većini gradova proces planiranja odvija se tako da limitira participaciju javnosti, kako bi se umanjila neslaganja sa razvojnim projektima.

Nerazvijenost ili slaba razvijenost aktera civilnog sektora ne ostavlja mnogo mogućnosti za brži razvoj demokratskog oblika lokalne vlasti.

ZAKLJUČAK

U pokušaju da se aktuelnom trenutku višestruke i višedimenzionalne tranzicije da najpotpunije objašnjenje i opravdanje, pojam globalizacije postaje nova vrsta odrednice za procese proširivanja i produblivanja međupovezanosti svijeta, odnosno jačanje njegove cjelovitosti u izmijenjenim prostorno-vremenskim relacijama. Kako koordinaciju složenih globalnih mreža preuzimaju transnacionalne

institucije, dolazi do slabljenja dosadašnje uloge države, čija moć i važnost nestaju pred globalno umreženim gradovima.

Promjene koje se mogu vidjeti u svakoj sferi života imaju krajnje neizvjestan ishod, te neminovno izazivaju kontradiktorna mišljenja, zasnovana na umjerenim ili ekstremnim, optimističkim ili pesimističkim prognozama. Najplodnije tlo za ovakvu vrstu promjena predstavljaju upravo gradovi, kao tačke najveće koncentracije ljudi, aktivnosti i dobara. Sve brži ubrzani rast i razvoj se mogu posmatrati kao još jedna posljedica globalizacije, koja gradove širom svijeta sve više približava jedinstvenom fizičko-funkcionalnom i društveno-ekonomskom obrascu. Globalni sistem urbanih čvorišta preuzima važnu komandnu i kontrolnu ulogu, što dovodi do nove raspodjele moći, a svjetski gradovi, u zavisnosti od svoje pozicije i značaja, unapređuju svoju dinamičnost, umreženost i atraktivnost.

Privlačnost urbanog načina života raste i zahvaljujući dosad nezamislivom tehnološkom napretku, prevazilazi tradicionalne granice gradskog prostora. Tako se „urbane” slike, simboli i znakovi prenose i infiltriraju u najrazličitije (naslijeđene) kulturološke obrasce, a globalni „postulati” prihvataju velikom brzinom vodeći ka kulturnom pluralizmu ili pak hegemonizmu.

Reflektujući aktuelnu postmodernističku logiku koja forsira različitost i individualnost, savremeni grad pokušava da formuliše najbolji odgovor na probleme i potrebe uslovljene novim shvatanjem politike, ekonomije i kulture. Iako izrazito fragmentisan, višeslojan i višeznačan, on i dalje koristi upamćene artefakte koje postavlja u dinamični kontekst globalizacije.

Gradski prostor prerasta svoju tradicionalnu fizičku dimenziju, multiplikuje svoje identitete i postaje složeni difuzni mastadon koji može biti sačinjen od gradskog centra sa metropolitenskim područjima, raznorodnih konurbacija, ali i kompletnih policentričnih urbanih regiona.

U pogledu urbanih aktivnosti najvažnije mjesto zauzimaju finansijsko-poslovne usluge, djelatnosti međunarodne komande i kontrole, kulturna i kreativna industrija i turizam koji zahtijevaju blizinu izvora informacija.

Urbana simbolika grada globalizacije simultano koristi tradicionalne i nove metasimbole, te ih neprestano modifikuje, transformiše ili parafrazira.

Plasirajući novu metaforu života, urbana simbolika dodaje našoj egzistenciji još jednu dimenziju koja počiva na tradicionalnim simbolima, ali sa izmijenjenim oblikom i značenjem.

Prostori urbanog identiteta posežu za kolektivnim sjećanjem koje zahtijeva fizički i simbolički oslonac, te se, u zavisnosti od stepena otvorenosti društvenih ideala, definiše način na koji će se simbolički izraz tretirati. Podjela na sveto i profano sve više gubi jasnu granicu, a nekadašnja utočišta mijenjaju karakter u zavisnosti od trenutka i potreba. Dvojnost koju u sebi nosi „svetovni” i sakralni prostor još jedan je dokaz tijesne povezanosti globalizacije, načina života, gradskog prostora i njegove percepcije. Novi simbolički obrazac kombinuje tradicionalnu urbanu topografiju, nove i naslijeđene urbane mitove.

Postsocijalistički gradovi se transformišu u različitim pravcima u zavisnosti od urbanog nasljeđa i strategija koje preuzimaju u oblikovanju urbanog fenomena. Decentralizacija vlasti otvara niz pitanja, primjena koncepta urbanog režima

ograničena je činjenicom da je još uvijek najvažnije analitičko pitanje koja politička opcija vlada, da se veze između političke i ekonomske elite uspostavljaju pod dominacijom komandne moći.

„Grad globalizacije, u svom traganju za idealnim modelom uspješnosti i efikasnosti, otkriva nove mogućnosti njihovog korišćenja, bazirane na krajnje pragmatičnim spekulacijama.” (Stupar 2009: 178)

LITERATURA

- [1] Botten, D. F. (1995), *Network cities: creative urban agglomeration for the list century*, Urban Studies 32 (2), pp. 313–327.
- [2] Bentley, J. (1999), *Urban transformation — Power, People and Urban Design*, Routledge, London 8, New York.
- [3] Bourne, L. S. (1975), *Urban Systems*, Clarendon Press, Oxford.
- [4] Boyer, Christine M. (1995), *The city of Collective memory*, Mit Press, Cambridge, Mass.
- [5] Castells, M. (1991), *The information city: information technology, economic, restructuring and th urban-regional process*, Blackwell, Oxford and Cambridge, MA.
- [6] Castells, M. (1998), *The rise of the Network society*, Blackwell, Malden, MA.
- [7] Clark, D. (2000), *Urban world / global city*, Routledge, London.
- [8] Čaldarović, O. (1989), *Društvena dioba prostora*, Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- [9] Fainstein, S., Gordon, J., Harloe, M. (eds) (1992), *Divided cities: New York and London in the Contemporary world*, Blackwell, Oxford.
- [10] Friedmann, J. (1978), *The spatial organization of power in the development of urban systems*, Bourne L. S., Simmons J. W. (cnds): *Systems of cities*, Oxford University, Press, New York.
- [11] Friedman, J. (1986), *The world city hypothesis*, Development and change 17, pp. 69–83.
- [12] Giddens, A. (1990), *The consequences of modernity*, Polity Press, Cambridge.
- [13] Graham, S. and Marvin, S. (1996), *Telecomunitions and political autohority through architecture*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas.
- [14] Hall, P. (2001), *Cities of tomorrow*, Blackwell Publishers, Oxford.
- [15] Hall, P. (1984), *The world cities*, 3rd ed., Weidenfeld and Nicolson, London.
- [16] Harries, K. (1998), *The ethical function of architecture*, MIT press, Cambridge, Mass.
- [17] Harvey, D. (1989), *From managerialism to entererprenuralism: the transformation in urban governance in lote capitalism*, Geografiska annalle 71 B (1). pp 3–17.
- [18] Held, D., Mc Grew, A. (eds.) (2000), *The global transformations reader-an introduction to the globalization debate*, Polity press, Cambridge.
- [19] Hepworth, M. (1990), *Planning for the information city: the challenge and response*, Urban studies 27(4). pp. 537–558.
- [20] Hillier, B. (1996), *Space is the machine*, Cambridge University Press, Cambridge.
- [21] Johnston, R. (1982), *The American urban system*, Longman, London.
- [22] Jung, K. (1996), *Čovek i njegovi simboli*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd.
- [23] Petrović, M. (2009), *Transformacija gradova: ka depolitizaciji urbanog pitanja*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd.
- [24] Robertson, R. (1992), *Globalisation: Social, theory and global culture*, Sage, London.
- [25] Sassen, S. (1995), *On concentration and centrality in the global city*, Knox P. L. Taylor, P. J. (eds.) *World cities in a world system*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 63.73.

- [26] Stupar, A. (2009), *Grad globalizacije — izazovi, transformacije, simboli* — Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- [27] Stanilov, K. (2007), *Taking stuck of past — socialist urban development — A recapitulation*; Policitical reform socialist Europe, In: Stanilov, K. (ed.) *The post — Socialist City*, Springer, pp 1–34.
- [28] Short, J. Kim, Y. (1999), *Globalization and the city*, Prentice Holl Pearson education limited, Harlow, England.
- [29] Smyth, H. (1994), *Marketing the city: The role of flagship developments in urban regeneration*, Spon, London.
- [30] Stenley, B. (2003), *Going global and wannabe world cities: (Re)conceptualizing regionalism in the Middle East*, vol. 1, Crisis and resistance in the 21th century world-system, Preager, Westport, CN pp. 151–170.
- [31] Sudić, D. (1993), *The 100 mile city*, Harcourt Brace, Company, San Diego, New York, London.

Ljiljana VUJADINOVIĆ

GLOBALIZATION AND CHANGES IN THE CITY-REVIEW
ONTO THE POST-SOCIALIST CITY

Summary

There is an undisputable fact that globalization processes affect city transformation and urban issues. Decomposition of socialist economy and political system has expanded the limits of strategic choice in city development, expectations and behavior of diverse social groups. This paper reviews the changes of the post-socialist city urban development coming from the power structure, from the actors' system structuring together an urban phenomenon. The special attention is paid on the space analysis („space production”), urban economy, urbanism formed into Investor Urbanism. The globalization process has stirred an inter-metropolitan match for foreign investments forming a new architectural-urban manuscript in the city.

Key words: globalization, transformation, city, space, space production, urban development, urban actors